

Daiktavardėjimas ir daiktavardiškumas architektūros ir statybos terminijoje

Substantivization and Nounness in Architectural and Construction Terminology

LINA RUTKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://0000-0001-6661-3115>

ANOTACIJA

Straipsnyje, remiantis iš architektūros ir statybos terminų žodynų, šių sričių mokslinės bei mokomosios literatūros surinktais terminais, nagrinėjami daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo klausimai. Nustačius, kad architektūros ir statybos terminijoje daiktavardėja ar daiktavardiškai vartojami būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-inė*, įvardžiutiniai būdvardžiai, įvardžiutiniai dalyviai ir sudurtiniai būdvardžiai, aptariami šių žodžių, einančių terminais, daiktavardiškumo laipsniai. Įvertinama, į kurias temines terminų grupes įeinantys būdvardžiai ir dalyviai linkę daiktavardėti dažniausiai.

ESMINIAI ŽODŽIAI: daiktavardėjimas, daiktavardiškumo laipsnis, šalutinis termino dėmuo, terminas.

ABSTRACT

The article examines issues of substantivisation and nominalisation based on dictionaries of architecture and construction terminology, as well as scientific and educational literature in these fields. It identifies the degrees to which adjectives with the suffixes *-inis*, *-inė*, pronominal adjectives, participles, and compound adjectives in architecture and construction terminology undergo substantivisation. It evaluates the thematic groups that tend to undergo the most substantivisation in terms of adjectives and participles included within these terms.

KEYWORDS: substantivisation, degree of nounness, secondary term element, term.

Daiktavardėjimas, arba substantyvizacija, lietuvių kalbotyroje dažniausiai nagrinėjamas kaip objektą pasirinkus bendrosios kalbos žodžius. Išsamiai šią temą yra tyrę Adelė Valeckienė (1957), Pranas Kniūkšta (1976), Aldona Paulauskienė (1983, 1994), Aurimas Markevičius (2012), plačiai tema išnagrinėta ir *Lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG 1965). Gilindamiesi į kitas temas, substantyvizacijos bendrojoje kalboje klausimus yra aptarę ir Sauliaus Ambrazas (1995), Vincentas Drotvinas (1963), Ramunė Vaskelaitė (2019) ir kt. Tačiau šis reiškinyje ne mažiau aktualus ir terminologijai (nors terminologinių tyrimų kalbamąja tema, reikia pripažinti, trūksta). Sudaiktavardėjusių žodžių, einančių terminais, turbūt galima rasti visose mokslo srityse, tačiau ne visi jie fiksuojami žodynuose.

Šiame straipsnyje, remiantis iš architektūros ir statybos terminų žodynų, šių sričių mokslinės bei mokomosios literatūros surinktais terminais, siekiama aptarti daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo šių sričių terminijoje klausimus. Tikslui pasiekti išsikelti tokie uždaviniai: 1) remiantis kalbininkų įžvalgomis, aptarti daiktavardėjimo reiškinį; 2) nustatyti architektūros ir statybos terminų, kuriais eina daiktavardėti linkę ar sudaiktavardėję žodžiai, temines grupes; 3) aptarti šių terminų daiktavardiškumo laipsnius.

Pagrindinis straipsnyje taikomas metodas – analitinis aprašomasis. Taikant šį metodą renkami, sisteminami ir analizuojami empiriniai duomenys, apibendrinami rezultatai. Surinkti terminai iš pradžių morfologiniu požiūriu suskirstomi į tris grupes, tuomet skirstomi į temines grupes ir nagrinėjami kaip šių grupių nariai.

Tyrimui medžiaga daugiausia rinkta iš XX a. pabaigos – XXI a. šaltinių: architektūros ir statybos terminų žodynų (pagrindinių šaltinių) ir iš mokomųjų knygų, monografijų, vadovėlių, straipsnių rinkinių, paskaitų konspektų. Taip pat straipsnyje remiamasi ir keliais ankstesnio laikotarpio (XX a. pirmosios pusės) šaltiniais, reikalingais terminų raidai atskleisti. Iš viso iš 21 šaltinio surinkti 165 nesikartojantys sudaiktavardėję, daiktavardėjantys ir daiktavardiškieji terminai. Architektūros ir statybos terminai nagrinėjami kartu, nes šios sritys yra susijusios, daug tų pačių terminų yra būdinga tiek architektūros, tiek statybos terminijai. Pavyzdžiui, Valdemaro Michalausko žodyno *Mediniai ir mūriniai pastatai, konstrukcijos bei elementai* pratarmėje rašoma, kad knyga „skiriama architektūros ir civilinės ir pramoninės statybos specialybių studentams“ (MMPK 1988: 3), taigi viename leidinyje pateikiami tiek architektūros, tiek statybos terminai.

Atkreiptinas dėmesys, kad visos straipsnio mintys paremtos tik surinkta medžiaga – kitos srities ir kitos medžiagos tyrimas, savaime aišku, gali atskleisti kitokius rezultatus. Tirti daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo klausimus yra nelengva užduotis, nes šie procesai yra laipsniški, ilgai trunkantys, nustatyti konkretaus žodžio daiktavardėjimo pradžią, dvižodžio termino ir daiktavardžiu virstančio nedaiktavardinio dėmens santykį, su daiktavardėjimo laipsnį kartais labai keblu.

Tačiau vis dėlto kad ir nedidelio kiekio ir mokslo sričių požiūriu neplačios aprėpties skirtingo laikotarpio duomenų aptarimas, manytina, gali suteikti svarbios informacijos nagrinėjama tema.

1. TEORINĖS ĮŽVALGOS DAIKTAVARDIŠKĖJIMO IR DAIKTAVARDIŠKUMO KLAUSIMU

Daiktavardėjimas yra vienas iš transpozicijos, arba hipostazės¹, tipų. Lietuvių *Kalbotyros terminų žodyne* daiktavardėjimas, arba substantyvizacija, apibrėžiamas kaip „[K]itų kalbos dalių žodžių (lietuvių kalboje ypač būdvardžių ir skaitvardžių, taip pat dalyvių) virtimas daiktavardžiais“ (Gaivenis, Keinys 1990: 41). A. Paulauskienė šį reiškinį, priskiriamą neformantinei žodžių darybai², apibrėžia per reikšmės kriterijų: „<...> tai ypatybę reiškiančių žodžių virtimas daiktą reiškiančiais žodžiais“ (Paulauskienė 1983: 42).

Galima išgirsti nuomonių, kad substantyvizacijos nereikėtų painioti su paradigmacija, pvz., tokie žodžiai kaip *daugiabutis* (*daugiabučiam* (būd.v.) – *daugiabučiui* (daikt.v.)), *laukinis* (*laukiniam* (būd.v.) – *laukiniui* (daikt.v.)) yra ne substantyvizacijos, bet paradigmacijos pavyzdžiai. Tačiau šiame straipsnyje laikomasi Vinco Urbučio nuomonės – jis teigia, kad formalus „buvusios būdvardinės kaitybos paradigmos pertvarkym[as] į daiktavardinę“ tėra tolesnis daiktavardėjimas (Urbutis 2009: 349).

Taigi, daiktavardėjimas pirmiausia susijęs su kategorinės reikšmės pokyčiais – daiktavardėjant ima blėsti požymio ar kita (priklausomai nuo kalbos dalies) reikšmė ir jis įgyja daiktavardžio kategorinę reikšmę.

Lietuvių kalbininkų daiktavardėjimo, arba substantyvizacijos, apibrėžtyse labiau akcentuojamas vartimo, perėjimo procesas. Jau pats daiktavar-

1 Hipostazė – „[V]ienos kalbos dalies žodžio ar formos virtimas kitos kalbos dalies žodžiu: *jaunoji* (įvardžiutinis būdvardis, virtęs daiktavardžiu), *truputį* (suprieveiksmėjęs daiktavardžio vienaskaitos galininkas), *dėka* (daiktavardis, virtęs polinksniu) ir pan.“ (Gaivenis, Keinys 1990: 79).

2 *Lietuvių kalbos morfologijoje* kalbininkė daiktavardėjimą laiko funkcinės žodžių darybos reiškiniumi (Paulauskienė 1994: 43–46).

dėjimo, kaip ir substantyvizacijos, terminas suponuoja procesiškumo, tęstinumo per laiką semas. Tačiau, be abejo, aptariamasis reiškinyss gali būti susijęs ne tik su vartimo procesu, bet ir su daryba.

Stefanas Höfleris, tyręs būdvardžių daiktavardėjimą, teigia, kad substantyvizacija klasikinėse indoeuropiečių kalbose gali rasti dviem skirtingais būdais: 1) būdvardis virsta daiktavardžiu dėl žodžių darybos, kai taikomos morfologinės ar morfonologinės operacijos, – tai vadinamoji tiesioginė substantyvizacija (angl. *‘direct’ substantivization*); 2) būdvardis daiktavardžiu virsta laipsniškai. Iš pradžių egzistuoja būdvardžio ir daiktavardžio sintagma, žyminti sudėtinę sąvoką, vėliau daiktavardis praleidžiamas. Tai substantyvizacija, įvykstanti dėl elipsės (Höfler 2020: 181–186). Viena iš pastarosios rūšies substantyvizacijos priežasčių reiktų laikyti kalbos, taip pat ir terminų, ekonomijos principą. Kita vertus, šis principas lyg ir prieštarauja terminų tikslumo principui, pagal kurį sudėtinis terminas mokslo sąvoką išreiškia tiksliau, taigi ir aiškiau.

Tiesioginę substantyvizaciją terminologijoje būtų galima sieti su naujų terminų daryba pagal darybos tipus, susiformavusius dėl substantyvizacijos taikant elipsę, ir su naujų terminų kūrimu pagal pavyzdžius, kurių dauguma taip pat yra substantyvizacijos taikant elipsę rezultatas. Atsižvelgiant į surinktą medžiagą, antrasis atvejis (t. y. kūrimas pagal pavyzdžius) apimtų įvardžiuotinių būdvardžių ir dalyvių daiktavardišką vartojimą terminijoje – kai mokslo srities nominacijos poreikiams tenkinti kaip vienažodis terminas iškart parenkamas įvardžiuotinis būdvardis arba dalyvis, negalima kalbėti apie termino darybą, nes darybos veiksmas čia nevyksta, joks darybos formantas šiame procese nedalyvauja. Todėl sakoma, kad tai yra naujo termino kūrimas pagal jau egzistuojančius pavyzdžius.

Kai terminai daromi pagal susiformavusius darybos tipus, yra tiksliau kalbėti ne apie daiktavardėjimą (kaip procesą), o apie būdvardžių ir dalyvių daiktavardiškumą – tokį terminą vartojo Pranas Kniūkšta monografijoje *Priesagos -inis būdvardžiai* (Kniūkšta 1976). P. Kniūkštos vartotas terminas šiuo atveju aktualus ir jis bus pasiskolinamas šiam tyrimui.

Mokslininkas skiria kelis daiktavardiškumo laipsnius. Su priesaga *-inis* iš karto kaip daiktavardžius padarytus žodžius kalbininkas priskiria pirmojo³ daiktavardiškumo laipsnio žodžių būriui. Kitas (šiam straipsnyje pagal eiliškumą vadinsime antruoju) daiktavardiškumo laipsnis – kai priesagos *-inis* vadiniai „paraleliai gali būti vartojami ir daiktavardiškai, ir

3 P. Kniūkšta neapibrėžia, neįvardija skaičiumi, koks tai laipsnis, rašant *pirmasis* omenyje turima seka.

būdvardiškai“. Dar vienas laipsnis (šioje publikacijoje laikysime trečiuoju) – „[D]aiktavardiškai pavartojami tokie priesagos *-inis* vediniai, kurie šiaip įprasti kaip būdvardžiai“ (t. y. okaziniai sudaiktavardėję būdvardžiai)⁴. Bet, pasak P. Kniūkštos, „[G]ali būti ir atvirkščiai: žodžiai, įsigalėję kaip daiktavardžiai, pavartojami būdvardiškai“ (Kniūkšta 1976: 117–118) (ketvirtasis daiktavardiškumo laipsnis).

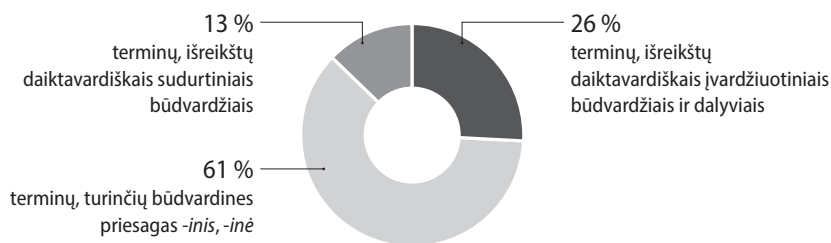
Atliekant šį tyrimą P. Kniūkštos skirstymas reikalingas ir todėl, kad tinka ir kitiems daiktavardėjimo atvejams, t. y. įvardžiuotinių būdvardžių bei dalyvių ir sudurtinių būdvardžių daiktavardėjimui ir daiktavardiškumui. Taigi, nors P. Kniūkšta skiria tik priesagų *-inis*, *-inė* vedinių daiktavardiškumo laipsnius, šiame straipsnyje mokslininko teoriją bus pamėginta pritaikyti visiems rastiems daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo architektūros ir statybos terminijoje atvejams.

Nors bendrojoje kalboje daiktavardėti linkusios įvairios kalbos dalys, empirinė medžiaga rodo, kad architektūros ir statybos terminijoje dažniausiai daiktavardėja ar daiktavardiškai vartojamas būdvardis, rečiau – dalyvis. Vykstant daiktavardėjimui, keičiasi, konkretėja būdvardžio ar dalyvio reikšmė – ji apima ir daiktavardžio reikšmę. Taigi, toks terminas žymi visą realiją ir jai būdingą požymį, vadinasi, turi didelį semantinį krūvį. Be abejo, dėl daiktavardėjimo keičiasi gramatiniai požymiai, dažnai – ir fonetinės ypatybės.

2. DAIKTAVARDIŠKI IR DAIKTAVARDEJANTYS BŪDVARDŽIAI IR DALYVIAI ARCHITEKTŪROS IR STATYBOS TERMINIJOJE

Bendrojoje kalboje, kaip rašo A. Paulauskienė, daiktavardžiais gali virsti „įvardžiuotinės būdvardžių ir dalyvių formos, priesagų *-inis*, *-inė* (*málkinė*), *-ienė* (*bulviėnė*), *-ėtis* (*varškėītis*) vediniai, sudurtiniai ir priešdėliniai žodžiai (*juodadaŗbis*, *beprōtis*, *begalŗvis*), nes visų jų reikšmė ir gramatinė struktūra tinkama atlikti daiktavardžio funkcijas“ (Paulauskienė 1983: 43). Aptarimo tyrimo duomenys parodė, kad architektūros ir statybos terminijoje daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo atvejų yra kur kas mažiau: daiktavardėja ar daiktavardiškai vartojami 1) būdvardžiai su priesagomis *-inis*, *-inė*, 2) įvardžiuotiniai būdvardžiai ir įvardžiuotiniai dalyviai ir 3) sudurtiniai būdvardžiai. Kiekybiniai duomenys pateikti 1 pav.

4 A. Paulauskienė tokius atvejus aptaria kalbėdama apie daiktavardišką būdvardžio vartoseną (Paulauskienė 1994: 39).

1 pav. Daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo architektūros ir statybos terminijoje atvejai

2.1. Terminai su būdvardinėmis priesagomis *-inis, -inė*

Šias priesagas turinčių terminų probleminius klausimus reikėtų aptarti plačiau. Pagrindinis klausimas: ar iš viso šių priesagų vedinius, einančius terminais, galima sieti su daiktavardėjimu? Kalbotyroje yra įvairių nuomonių ir dėl daiktavardišką reikšmę turinčių šios priesagos vedinių prieskyros kalbos dalies kategorijai. P. Kniūkšta *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* daiktavardžio kategorijai priskiriamus žodžius su priesagomis *-inis, -inė*, tokius kaip *milinė, nosinė, skardinė, stoginė, vamzdinė* ir pan., laiko daiktavardiškai vartojamais būdvardžiais (Kniūkšta 1976). Stasys Keinys beveik tuo pačiu metu publikuotame straipsnyje tokius terminus, kaip *durpinė, muitinė, siurblinė* ir kt., aptaria kaip daiktavardžius (Keinys 1975: 71). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, kalbant apie priesagos *-inė* vedinius, rašoma, kad „[Ž]ymi dalis šios priesagos (lygiai kaip ir toliau einančios priesagos *-inis*) daiktavardžių pradžioje, matyt, tėra buvę paprasti *-inis, -inė* būdvardžiai, kurie tik vėliau sudaiktavardėjo“ (DLKG 2005: 115). S. Ambrazas *-ina, -inė, -inis* vadina būdvardinėmis priesagomis (Ambrazas 1995: 191). A. Markevičius atkreipia dėmesį į tai, kad „[D]ėl aiškių būdvardžio ir daiktavardžio skyrimo kriterijų nebuvimo įvairiuose žodynuose yra nemaža painiavos“ (Markevičius 2012: 144).

Grįžtant prie architektūros ir statybos terminų, reikėtų pabrėžti, kad dauguma jų yra padaryti kaip daiktavardžiai – pagal susiformavusį žodžių darybos tipą. Remiantis P. Kniūkštos daiktavardiškumo laipsnių teorija, šie terminai būtų pirmojo daiktavardiškumo laipsnio. Dauguma tokių terminų būdvardžiais tikriausiai niekada nėjo, jų, kaip būdvardžių, nefiksuota žodynuose (pvz.: *areštinė* ALKAAŽ 2009, *kareivinės* ALKAAŽ 2009, *liflinė* STŽ 2002). Taigi, šiuo atveju vėlgi tinka kalbėti ne apie daiktavardėjimą, o apie daiktavardiškumą. Tokie terminai, vertinant sinchroniškai, sietini su morfologine žodžių daryba. Kaip teigia V. Urbutis, „[D]aiktavardėjimas

gali baigtis tuo, kad buvusi būdvardžio priesaga sinchroniškai jau suvokiama kaip daiktavardžio darybos priesaga“ (Urbutis 2009: 350). Tačiau, vertinant diachroniškai, išvelgiamos sąsajos su daiktavardėjimu, matomos darybos tipo atsiradimo priežastys. Taigi, dažnai priesagas *-inis*, *-inė* turintys terminai nelaikomi daiktavardėjimo pavyzdžiais, tik išvelgiamos sąsajos ir, remiantis P. Kniūkšta, galima kalbėti apie jų daiktavardiškumo laipsnį.

Kita vertus, kai kurie vienažodžiai terminai su priesagomis *-inis*, *-inė* gali būti ir daiktavardėjimo rezultatas. Tačiau, tiriant sinchroniškai, nematant vienažodžio ir dvižodžio termino konkurencijos, tiksliai nustatyti, kurie padaryti pagal darybos tipą, o kurie yra perėjimo rezultatas, yra sudėtinga.

Vienažodžių terminų su priesagomis *-inis*, *-inė* architektūros ir statybos terminijoje yra nemažai: rastas 101 terminas, priskirtinas dviem pagrindinėms teminėms grupėms: vietų ir statinio konstrukcinių dalių pavadinimams. Kaip rodo empiriniai duomenys, dažniausiai priesagų *-inis*, *-inė* vediniais pavadinamos vietos. Šią grupę galima dar suskirstyti į smulkesnius pogrupius:

1. Daugiausia tai pavadinimai pastatų, patalpų, įstaigų, kuriuose būna, daroma, gaminama tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu. Tai matoma ne tik iš darybos reikšmės, bet ir iš terminų apibrėžčių: *durpinė* „pašiūrė, kur kraunamos durpės“ STŽT 1978: 49; *kareivinės* „patalpos kariškiams nuo romėnų laikų“ ALKAAŽ 2009: 23; *merginė* „mergų kambarys“ ALKAAŽ 2009: 32; *padarginė* „vieta, patalpa padargams laikyti“ MMPK 1988: 44; *paukštinė* „paukščių tvartas, paukštidė“ MMPK 1988: 75; *sargybinė* „sargo būdelė ar bokštelis, statomas prie pilies, dvaro rūmų ar miesto vartų“ ALKAAŽ 2009: 23; *varpinė* „atskiras pastatas ar pastato dalis, prišlieta prie bažnyčios, skirta varpams kabinti“ ALKAAŽ 2009: 26; *pašarinė* „klojimo dalis pelams, pašarams supilti“ MMPK 1988: 75; *degutinė* „patalpa arba duobė, kur degutą dega“ STŽT 1978: 43.

2. Priesagų *-inis*, *-inė* vediniais pavadinama vieta, kuri yra skirta tam, kas pasakyta pamatiniu žodžiu. Nors pirmosios grupės žodžiai irgi turi paskirties reikšmės atspalvį, vis dėlto čia paskirties reikšmė ryškesnė, be to, pirmosios grupės pamatiniai žodžiai yra konkretieji daiktavardžiai, o šios – abstraktieji daiktavardžiai. Tačiau daugeliu atvejų apibrėžtyse paskirties reikšmė neaktualizuojama, pvz.: *pavėsinė* „nedidelis lengvas vasarinis pastatėlis sode, parke, paprastai be durų ir langų“ MMPK 1988: 79, „nedidelis alkano pavidalo statinys, būdingas XVI–XIX a. sodų ir parkų

architektūrai; [A]rchitektūrinio komplekso dalis, dažniausiai vienaaukštis atskirai stovintis pastatas“ ALKAAŽ 2009: 124.

Kitiems pogrupiams priklauso mažai terminų. Būdvardines priesagas *-inis*, *-inė* turinčiais terminais dar gali būti pavadinamas statinys, kuris yra toje vietoje, kuri pasakyta pamatiniu žodžiu: *žeminė* „žemėje iškastas statinys“ ALKAAŽ 2009: 55, arba kuris padarytas būdu, nurodytu pamatiniu žodžiu: *krėstinė* „iš molio krėsta trobelė“ ALKAAŽ 2009: 5.

Didžioji dalis priesagų *-inis*, *-inė* vedinių, einančių vienažodžiais architektūros ir statybos terminais, žyminčiais vietas, remiantis P. Kniūkštos daiktavardiškumo laipsniais, būtų pirmojo laipsnio iš išvardytų keturių. Tačiau V. Michalausko žodynuose fiksuota pora antrojo daiktavardiškumo laipsnio terminų, t. y. priesagų *-inis*, *-inė* vediniai vartojami tiek būdvardiškąja reikšme kaip dvizodžio termino pagrindinio dėmens atributai, tiek daiktavardiškąja reikšme kaip vienažodis terminas, pvz., *mėsinė* – *mėsinė kamara* MMPK 1988.

Už šią konkurenciją minėtuose žodynuose kur kas dažnesnė priesagų, vartojamų vietų pavadinimams daryti, konkurencija, plg.: *arklinė* – *arklidė* STŽT 1978, *avinė* – *avidė* STŽT 1978, *kiaulinė* – *kiaulidė*, *kiaulinis* STŽT 1978, *ledinė* – *ledainė* MMPK 1988, *paukštinė* – *paukštidė*, *paukštininkas* MMPK 1988.

Kalbant apie vietų pavadinimus, kurie iš karto buvo daromi kaip daiktavardžiai, reikėtų atkreipti dėmesį į S. Ambrazo diachroninius lietuvių kalbos vietų pavadinimų tyrimus: mokslininkas teigė, kad lietuvių kalboje patalpų pavadinimus daryti su priesaga *-inė* galėjo skatinti slavų kalbų vediniai su *-n'a*. S. Ambrazo teigimu, „[Š]io tipo vedinių randame jau senuosiuose raštuose“ (Ambrazas 1995: 191). Vadinasi, tokius pagal slavų kalbų darybos modelį sudarytus žodžius būtų galima laikyti darybiniais vertiniais – šiuo atveju jau susiduriama su daiktavardėjimu ar daiktavardiškumu kitoje kalboje, tai ne mūsų kalbos reiškiny. Tačiau tokie darybiniai vertiniai galėjo padėti susidaryti ir lietuvių kalbos darybos tipui. Šis darybos tipas architektūros ir statybos terminijoje tapo gana produktyvus – tiek XX a., tiek XXI a. aptariamųjų sričių mokslo literatūroje randama nemažai vietos pavadinimų – vienažodžių terminų su būdvardinėmis priesagomis *-inis*, *-inė*. *Statybos terminų žodyne* (STŽ 2002) jų aptikta 21, o *Anglų–lietuvių kalbų aiškinamajame architektūros žodyne* (ALKAAŽ 2009) – 16. Minėtina, kad seniau, pasak P. Kniūkštos, toks darybos tipas neturėjęs būti produktyvus, nes tada, kalbininko nuomone, „nebūtų galėję paplisti žodžiai su hibridine priesaga priesaga *-inyčia* <...>. Be to, ir lietuviški vietų

pavadinimai buvo populiariesni su priesagomis *-idė, -udė*“ (Kniūkšta 1976: 117). Gal galima manyti, kad šiam darybos tipui lietuvių kalboje įsitvirtinti padėjo būtent terminija.

Kaip matyti iš pavyzdžių, visi minėtieji vietų pavadinimai yra moteriškosios giminės. Veikiausiai tai yra šalutinio dvižodžio termino dėmens ryšio su buvusiu pagrindiniu termino dėmeniu, tokiu kaip *patalpa, kamara* ir pan., formalus rodiklis.

Tačiau kitos teminės grupės – konstrukcinių statinio dalių – pavadinimai yra daromi tiek moteriškosios, tiek vyriškosios giminės. Kartais ta pati sąvoka įvardijama skirtingos giminės būdvardinę priesagą turinčiais daiktavardžiais: *garinis / garinė* „anga garams išeiti į kaminą“ STŽT 1978. Tačiau yra bendrakamienių terminų, kurių vyriškoji giminė žymi vieną tos pačios teminės grupės sąvoką, moteriškoji – kitą, pvz.: *skersinė – spyrys, skersinis – traversa* STŽ 2002. O, pvz., *dūminis* („aukštinis“), *dūminė* („rūkykla; prastas kambarys; gyvenamasis namas be kamino“ MMPK 1988: 47) pavadinama skirtingų teminių grupių narius. Aptariamąją teminę grupę iš esmės sudaro du pogrupiai: įvairių pastato angų, skirtų pastato vidaus orui gerinti, pavadinimai ir sijų, rąstų bei lentų, atliekančių tam tikrą konstrukcinę funkciją, pavadinimai. Pirmajam pogrupiui priklausytų, pvz., tokie terminai: *aukštinis, dūminis, kiaurinis* „dūminės pirkios langelis lubose dūmams išeiti“ STŽT 1978: 27, 84; *miglinė* „skylė garams išeiti į kaminą“ MMPK 1988: 33; *orinė* „orlaidė“ MMPK 1988.

Antrojo pogrupio terminų pavyzdžiai būtų *balkinis* „sienmedis, ant kurio dedami balkiai“ STŽT 1978: 29; *gairinė* „rastas stogo šelmenyje“ STŽT 1978: 52; *ilginis* „išilginė atraminė sija“ ALKAAŽ 2009: 26; *įlaidinė, sprautlentė* STŽ 2002; *išilginis* „sąrama, rastas, sija, kartis, išilgai dedama“ STŽT 1978: 66; *pagegninis* „gegnės laikantis sienojas“ MMPK 1988: 46; *pamatinis* „pirmutinis, apatinis sienos rastas, dedamas ant pamato“ MMPK 1988: 58; *pavartinė* „pavartėje uždedama lenta“ MMPK 1988: 78.

Kalbant apie darybos reikšmę, šioje teminėje grupėje vyrauja pavadinimai, kurių pamatiniu žodžiu nurodoma, kam įvardijamas dalykas skirtas (*orinė* „anga, langelis orui“) arba kur jis yra (*pavartinė* „lenta pavartėje“) ar kaip jis dedamas (*išilginis* „dedamas išilgai“). Kaip matyti, dvi pirmosios reikšmės sutampa su vietos pavadinimų darybos reikšmėmis. Tačiau, skirtingai nei pirmosios teminės grupės, XXI a. architektūros ir statybos mokslo literatūroje nerasta nė vieno naujo termino su priesagomis *-inis, -inė*, kuriuo būtų pavadintos pastato angos.

Architektūros ir statybos terminijoje yra ir daugiau terminų su būdvardinėmis priesagomis *-inis*, *-inė*, tačiau dėl mažo jų kiekio išskirti kokias nors temines grupes nebūtų tikslinga. Kaip pavyzdžius galima paminėti tokius terminus: *kirvinė* „lenktas pagalys prie sienos kirviui užkišti“ STŽT 1978: 85 ar *molinė* „molinė stiegė (čerpė)“ MMPK 1988: 33.

Kalbant apie priesagas *-inis*, *-inė* turinčius terminus, atkreiptinas dėmesys, kad dalis jų (pvz.: *daržinė*, *kiaulinė*, *mėsinė*, *skersinis*) į architektūros ir statybos terminiją pateko iš bendrinės ar gyvosios liaudies kalbos. Taigi, vartimo daiktavardžių procesas ar daryba pagal susiformavusį darybos tipą vyko bendrinėje ar gyvojoje liaudies kalboje ir tik vėliau šie žodžiai buvo terminizuoti.

2.2. Terminai, išreikšti sudaiktavardėjusiais

įvardžiuotiniais būdvardžiais ir įvardžiuotiniais dalyviais

Pereinant prie kito nagrinėjamojo atvejo – įvardžiuotinių būdvardžių ir dalyvių daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo, tikslinga pasiremti A. Valeckienės tyrimais. Kalbininkės teigimu, įvardžiuotiniais būdvardžiais reiškama ypatybė „siejama tik su tam tikrais daiktais, pati viena gali apibrėžti daiktus, dėl to nereikalingas ir daikto pavadinimas“ (Valeckienė 1957: 253). Ši mintis iš dalies tinka ir įvardžiuotinių dalyvių daiktavardėjimo priežastčiai suvokti. Tačiau mokslininkė kalba apie bendrosios kalbos žodžius, o, atsigręžus į terminiją, prisimintini termino aiškumo ir tikslumo reikalavimai. Ypač tais atvejais, kai tas pats įvardžiuotinis būdvardis ir dalyvis eina skirtingų terminų atributais, sudaiktavardėjusi forma gali kelti neaiškumų. Kita vertus, A. Valeckienės nuomone, aptariamasis daiktavardėjimo atvejis yra senas reiškiny, galėjęs „vykti nuo pat įvardžiuotinių būdvardžių funkcinių reiškinių atsiradimo – nuo įvardžiuotinių formų susidarymo“ (Valeckienė 1957: 256), taigi galima būtų manyti, kad, laikui bėgant, gali susiformuoti terminų kūrimo būdas, kai terminai kuriami nominacijai parenkant sudaiktavardėti linkusį įvardžiuotinį būdvardį ir dalyvį, ir kad toks terminų kūrimo būdas yra produktyvus. Tačiau reikėtų pasakyti ir tai, kad sudaiktavardėjusių įvardžiuotinių formų terminijoje gali atsirasti ir kaip terminizacijos rezultatas – daiktavardėjimas yra įvykęs bendrojoje kalboje ir kaip terminas parenkama jau sudaiktavardėjusi įvardžiuotinė forma. Pavyzdžiui, tokie žodžiai, kaip *gyvenamoji*, *miegamasis*, remiantis *Lietuvių kalbos žodynu* (LKŽe), fiksuoti ir liaudies kalboje, taigi veikiausiai į architektūros ir statybos terminiją pateko terminizacijos būdu.

Tad šiuo atveju vėlgi tikslingiau kalbėti ne apie daiktavardėjimą, o apie daiktavardiškumą terminijoje.

Vis dėlto architektūros ir statybos terminijoje sudaiktavardėjusių įvardžiutinių būdvardžių ir dalyvių nėra gausu. Skaitytoje literatūroje rastas tik 21 toks terminas, bet jie yra gana įvairių teminių grupių. Kaip ir tarp priesagų *-inis*, *-inė* vedinių, tarp jų vyrauja vietų pavadinimai. Aptariamaisiais žodžiais žymimi pastatai ar patalpos, skirti tam tikram žmogaus veiksmui atlikti (pvz., *miegamasis* „patalpa, skirta miegoti“). Visais rasta šios teminės grupės terminais eina sudaiktavardėję neveikiamieji esamojo laiko dalyviai: *gyvenamoji* STŽT 1978, *laukiamasis* STŽ 2002, *miegamasis* MMPK 1988, STŽ 2002, *ALKAAŽ* 2009, *priimamasis* ALKAAŽ 2009. Daugumą šios teminės grupės sudaiktavardėjusiais dalyviais reiškiamų terminų veikiausiai reikėtų laikyti antrojo daiktavardiškumo laipsnio pavyzdžiais – šie dalyviai architektūros ir statybos terminijoje funkcionuoja ir kaip pagrindinių terminų atributai (plg.: *gyvenamoji patalpa* PKSŽ 2009, *miegamasis kambarys* PKSŽ 2009). Tačiau terminas *priimamasis* konkuruoja tik su variantu *priėmimo kambarys* – skaitytuose šaltiniuose nebuvo aptikta junginio *priimamasis kambarys*. Apskritai analizuojant surinktą medžiagą nepastebėta, kad daiktavardėti būtų linkę priešdėlėtieji būdvardžiai ir dalyviai. Tikėtina, kad terminas *priimamasis* yra ne daiktavardėjimo rezultatas, o sukurtas tiesiogiai verčiant rusų kalbos žodį *приёмная*.

Kitos teminės grupės – dažų pavadinimų – aptariamieji terminai taip pat daugiausia yra antrojo daiktavardiškumo laipsnio. Jie vartojami tiek būdvardiškai – kaip dvižodžių terminų pagrindinio dėmens atributai, tiek daiktavardiškai – kaip vienažodžiai terminai. *Statybos terminų žodyne* terminai *juodieji*, *raudonieji* teikiami su nuoroda į dvižodžius terminus *juodieji dažai*, *raudonieji dažai* (STŽ 2002). Šių terminų konkurencija, manytina, yra ilgai trunkantis reiškinys, kuris fiksuojamas žodyne. Minimo žodyno pagrindinis rengėjas Antanas Kudzys yra rašęs, kad, rengdamas žodyną, naudojosi tarpukario statybos literatūra (Kudzys 2002), o šio laikotarpio vadovėliuose vartojami tiek terminai *juodieji*, *raudonieji*, tiek *juodieji dažai*, *raudonieji dažai*. Tačiau terminas *žalieji* STŽ 2002 teikiamas jau be nuorodos į dvižodį variantą.

Statybos terminų žodyne tik kaip daiktavardžiai teikiami du dar kitos – konstrukcinių detalių – teminės grupės pavadinimai: *uždaramoji* STŽ 2002, *skirstomoji* STŽ 2002. Kituose šaltiniuose nepavyko rasti šių terminų – nei vartojamų daiktavardiškai, nei būdvardiškai. Veikiausiai jie

žodyno rengėjų buvo padaryti, remiantis jau egzistuojančiais pavyzdžiais. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad, remiantis Lietuvos Respublikos terminų banku, kitose srityse *skirstomoji*, *uždarojoji* vartojami tik kaip pagrindinių terminų dėmenų atributai, pvz.: *skirstomoji dėžutė* LRTBe, *uždarojoji armatūra* LRTBe.

Tokie terminai, kaip *dedamoji* STŽ 2002, *pastovioji* STŽ 2002, į statybos terminiją veikiausiai atėjo iš kitų sričių – matematikos, fizikos.

2.3. Daiktavardėti linkę šalutiniai dėmenys,

išreikšti sudurtiniais būdvardžiais

Trečiasis daiktavardėjimo atvejis sietinas su sudurtiniais būdvardžiais, atliekančiais terminologinių atributų funkciją. Reikia pripažinti, kad, vertinant sudurtinius daiktavardžius, einančius terminais, neretai yra sunku nustatyti, kurie iš jų yra sudaiktavardėję būdvardžiai, o kurie yra padaryti kaip daiktavardžiai, kadangi tiek sudurtiniams būdvardžiams, tiek sudurtiniams daiktavardžiams daryti iš esmės taikomi tie patys pagrindiniai darybos tipai. Gal tai yra svarbiausia priežastis, kodėl būtent šiame terminų būryje (rasti 43 terminai) yra daugiausia antrojo daiktavardiškumo laipsnio žodžių, t. y. tokių, kurie vartojami ir būdvardiškai, ir daiktavardiškai. Kalbant apie vienažodžio, išreikšto sudurtiniu būdvardžiu, ir dvižodžio termino, kurio šalutinis dėmuo išreikštas sudurtiniu būdvardžiu, konkurenciją, remiantis empirine medžiaga, pasakytina, kad dažniausiai vėlesnėje literatūroje vartojamas vienažodis terminas – taigi šiuo atveju neabejotinai galima kalbėti apie daiktavardėjimo procesą, S. Höflerio žodžiais, vykstantį dėl elipsės. Ji yra susijusi su morfologine sintaksine terminų daryba. Šis daiktavardėjimas apima įvairių teminių grupių dūrinius, einančius dvižodžių terminų atributais: 1) vietų – tačiau ne patalpų (kaip buvo galima matyti iš ankstesnių grupių terminų aptarimo), o tik pastatų – pavadinimus, pvz.: *daugiaaukštis namas* MSSA 1955 – *daugiaaukštis* PKSŽ 2009, *daugiabutis namas* MSSA 1955, RLKP 1959, ALKA 1980 – *daugiabutis* DFSRL 2012, ŠVOK 2019; 2) mašinų pavadinimus, pvz.: *akmenskaldė mašina* SDKŽ 1940 – *akmenskaldė* KP 1978, STŽ 2002; 3) įrankių pavadinimus, pvz.: *tridantis įrankis* JTŽ 1982 – *tridantis* STŽ 2002; 4) medžiagų pavadinimus, pvz.: *angliarūgštė rūgštis* SŽD 1939 – *angliarūgštė* RLSTŽ 1992. Kaip matyti iš šaltinių, daiktavardėjimo procesas yra susijęs su terminų vartoseną – tai rodo vadovėliuose, mokomosiose knygosose rasti terminai. Tačiau negalima atmesti ir minties, kad kai kurių

dūrinių sudaiktavardėjimas, šalutinių dėmenų virtimas terminu, Alvydo Umbraso žodžiais tariant, yra tik „situacinis“ (Umbrasas 2010: 118).

Anglų–lietuvių kalbų aiškinamajame architektūros žodyne pastebėtas dar vienas polinkis: kaip terminas teikiamas daiktavardiškai vartojamas dūrins, o termino apibrėžtyje jis vartojamas būdvardiškai: *keturkolonė* „keturkolonė antikos laikų šventykla; jos pagrindiniame fasade yra keturios kolonos“ ALKAAŽ 2009: 161. Taigi, keliažodis terminas, kurio atributas yra būdvardis *keturkolonė*, tampa termino *keturkolonė* aiškinimo pagrindu. Tiek šis pavyzdys, tiek kiti pavyzdžiai rodo, kad keliažodis terminas, suprantama, yra aiškesnis ir tikslesnis.

Ši priežastis veikiausiai lemia dar vieną su daiktavardėjimu ir daiktavardiškumu susijusį ir P. Kniūkštos, kalbant apie priesagos *-inis* vedinių daiktavardiškumą, nagrinėtą reiškinį – sudaiktavardėjusių būdvardžių būdvardiškumą. Iki šiol šiame straipsnyje tokie pavyzdžiai nebuvo aptarti – nei priesagų *-inis*, *-inė* vedinių, nei įvardžiuotinių būdvardžių ar dalyvių, įsigalėjusių kaip daiktavardžiai, bet vėliau pavartotų būdvardiškai ar dalyviškai, t. y. vėliau vėl einančių dvižodžių terminų šalutiniais dėmenimis, architektūros ir statybos terminijoje nebuvo pastebėta. O nagrinėjant trečiąją atvejį rasti du terminai, susiję būtent su tokiu procesu – jį galėtume pavadinti desubstantyvizacija. Statybos terminijoje jau maždaug XX a. viduryje randami įsitvirtinę terminai *savaeigė* ir *savivartis*. Tačiau terminą *savaeigė* SEŽ 1967 kai kurioje vėlesnėje literatūroje keičia dvižodis variantas *savaeigė mašina* BŽSM 1982, o terminą *savivartis* SP 1965, PLST 1972, STŽ 2002 – *savivartis sunkvežimis* PAPŠ 2008⁵. Be abejo, tokie desubstantyvizacijos atvejai taip pat gali būti tik kontekstiniai, arba situaciniai. Vis dėlto ieškant atsakymo į klausimą, kas galėtų skatinti terminų desubstantyvizaciją, vertėtų grįžti prie tikslumo principo. Gali būti, kad šią desubstantyvizaciją (kad ir situacinę) skatina dvižodžių terminų, kurių šalutinis dėmuo aktualizuoja tą patį požymį ir yra reiškiamas tuo pačiu sudurtiniu būdvardžiu, daugėjimas, susijęs su mokslo raida. Pavyzdžiui, vien *Anglų–lietuvių ir lietuvių–anglų kalbų statybos terminų žodyne* tas pats sudurtinis būdvardis *savaeigis* eina kelių dvižodžių terminų šalutiniu dėmeniu: *savaeigis kranas* ALLA 1993, *savaeigis skirstytuvas* ALLA 1993, *savaeigis gręžtuvas* ALLA 1993, *savaeigis skreperis* ALLA 1993. Remiantis

5 1966 m. Kazimieras Gaivenis *savivarčiu* vs. *savivarčiu sunkvežimiu* iliustravo pažyminiu einančių būdvardžių ar dalyvių daiktavardėjimą (Gaivenis 2014 [1966]: 505–506).

A. Paulauskiene, jeigu labai apibrėžta ar išskirtinė daikto savybė siejama tik su tam tikru daiktu, tai „ilgainiui pats daikto pavadinimas pasidaro tarsi nereikalingas“ (Paulauskienė 1983: 43). Tai bene viena svarbiausių daiktavardėjimo, arba substantyvizacijos, kaip proceso, priežasčių. Vadinasi, desubstantyvizacijos priežastimi reikėtų laikyti priešingą reiškinį: kai ta pati savybė imama sieti su keliais skirtingais daiktais ir tuos daiktus reikia įvardyti, daikto pavadinimas tampa būtinas.

IŠVADOS

1. Žodžių daiktavardėjimas – senas ir iki šiol tebevykstantis kalbos reiškinys, apimantis tiek bendrosios kalbos žodžius, tiek terminus. Daiktavardėjimas yra tęstinis laiko atžvilgiu procesas, susijęs su morfologine sintaksine terminų daryba ir su terminų vartoseną, sietinas su morfologine terminų daryba pagal darybos tipus ir su terminų kūrimu pagal pavyzdžius.

2. Remiantis empirine medžiaga, architektūros ir statybos terminijoje nustatyti trys daiktavardėjimo ir daiktavardiškumo atvejai, t. y. daiktavardėja ar daiktavardiškai vartojami būdvardžiai su priesagomis *-inis*, *-inė*, įvardžiuotiniai būdvardžiai ir įvardžiuotiniai dalyviai bei sudurtiniai būdvardžiai. Terminų daiktavardėjimą ir daiktavardiškumą tiriant sinchroniškai, bet nepakankamai vertinant vienažodžio ir dvižodžio termino konkurenciją, neretai neįmanoma nustatyti, ar daiktavardiškai vartojamas terminas yra padarytas pagal darybos tipą arba pavyzdžius, ar jis yra atsiradęs šalutiniam termino dėmeniui perimant pagrindinio dėmens funkcijas. Vis dėlto nemažai šaltinių fiksuoja kalbamąją konkurenciją.

3. Dauguma būdvardinės priesagos *-inis*, *-inė* turinčių vedinių, einančių architektūros ir statybos terminais, žymi vietas (pastatus ir kitus statinius, susijusius su žmogaus atliekama veikla) arba statinio konstrukcines dalis. Daiktavardiškai vartojami įvardžiuotiniai būdvardžiai ir dalyviai taip pat dažniausiai eina vietų pavadinimais, rečiau jie vartojami dažams ir konstrukcinėms detalėms pavadinti. Daiktavardėjantys sudurtiniai būdvardžiai apima vietų, mašinų, įrankių, medžiagų pavadinimus. Taigi, tyrimas parodė, kad visais trimis atvejais tiek XX a., tiek XXI a. daiktavardėja ar yra daiktavardiškai vartojami būdvardžiai ir dalyviai, įeinantys į teminę vietų pavadinimų grupę.

4. Pagal dėl žodžių daiktavardėjimo susiformavusį darybos tipą padaryti terminai paprastai yra pirmojo (pagal P. Kniūkštos daiktavardiškumo

laipsnių eiliškumą), o atsiradę, vykstant šalutinio dėmens daiktavardėjimo procesui, – antrojo daiktavardiškumo laipsnio. Būdvardžiui ar dalyviui perimant dvižodžio termino pagrindinio dėmens, išreikšto daiktavardžiu, reikšmę, šis pagrindinis dėmuo gali būti praleidžiamas ir tuomet šalutinis dėmuo tampa visos realijos pavadinimu. Tačiau, vystantis mokslui, atsirandant daugiau sudėtinių terminų, kurių pagrindinio dėmens atributas yra tas pats būdvardis ar dalyvis, daiktavardiškai vartojamos kalbos dalys gali kelti neaiškumų. Tuomet tikėtinas priešingas reiškinys – desubstantyvizacija. Šis reiškinys pastebėtas sudaiktavardėjusių sudurtinių būdvardžių, einančių architektūros ir statybos terminais, būryje.

Norint daiktavardėjimą ir daiktavardiškumą terminijoje ištirti plačiau, reikėtų surinkti daugiau empirinės medžiagos, įvertinti dvižodžio termino ir daiktavardžiu virstančio nedaiktavardinio dėmens santykį, nustatyti, kokią įtaką daiktavardėjimui daro terminų ekonomijos, aiškumo ir tikslumo principai.

ŠALTINIAI

- ALKA – *Anglų–lietuvių kalbos architektūros terminų žodynėlis*, sud. A. Glemžienė, Vilnius: VISI, 1980.
- ALKAAŽ – *Anglų–lietuvių kalbų aiškinamasis architektūros žodynas*, sud. L. Kitkauskienė, N. Kitkauskas, Vilnius: Technika, 2009.
- ALLA – *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*, sud. A. Kudzys, Vilnius: Technika, 1993.
- BŽSM – *Bendrosios žinios apie statybos mašinas*: paskaitų konspektas, aut. D. Midvikis, J. Starkus, Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo ministerija, 1982.
- DFSRL – *Daugiabučių funkcinės struktūros raida Lietuvoje*, aut. V. Gerdvilis, Vilnius: Technika, 2012.
- JTŽ – *Jaunojo tinkuotojo žinynas*, aut. V. I. Gorjačevs, vert. A. Zimanienė, Vilnius: Mokslas, 1982.
- KP – *Konstrukciniai plienai*, aut. A. Pavaras, Vilnius: Mokslas, 1978.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>.
- LRTBe – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga internete: <http://terminai.vlkk.lt/>.
- MMPK – *Mediniai ir mūriniai pastatai, konstrukcijos ir elementai*: mokomoji knygelė, aut. V. Michalaukas, Vilnius: VISI rotaprintas, 1988.
- MSSA – *Miestų sodybinės statybos architektūra*, aut. A. Spelskis, Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
- PAPŠ – *Pastato apdaila. Pastato šiltinimas ir tinkavimas. Apdaila plytelėmis ir apdailos elementų montavimas*: vadovėlis, aut. M. Černius, E. Kuliešius, V. Rutkevičienė, V. Savarauskienė, Vilnius: Mintis, 2008.
- PKSŽ – *Pastatų konstruktorius ir statybininko žinynas*, red. kolg. J. Gajauskas, J. Jonas Amšiejus ir kt., Kaunas: Naujasis lankas, 2009.
- PLST – *Prancūzų–lietuvių statybos terminų žodynėlis*, sud. A. Gudaitis, Vilnius: VISI, 1972.
- RLKP – *Rusų–lietuvių kalbų politechninis žodynas*, red. kol. A. Novodorskis, L. Kumpikas, J. Mikuckas, J. Stanaitis, S. Vasauskas, J. Vidmantas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- RLSTŽ – *Rusų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*, aut. J. Kivilša, A. Kudzys, A. Rosinas, Vilnius: Lietuvos ūkis, 1992.
- SDKŽ – *Statybos darbininkų kvalifikacijos žinynas*, reng. S. V. Bašinskij, P. V. Blaževič, I. A. Petrov, Kaunas: Vilnius, 1940.
- SEŽ – *Statybos ekonomisto žinynas*, aut. P. Rogožinas, Vilnius: Mintis, 1967.

- SP – *Statybos pagrindai*, aut. A. Iljičiovas, A. Kokinas, J. Rebertovičius, vert. R. Kuosaitė, Vilnius: Vaizdas, 1965.
- STŽ – *Statybos terminų žodynas*, aut. A. Kudzys, A. Rosenas, B. Kudzienė, Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002.
- STŽT – *Statybos terminų žodynas. Trobesiai*, aut. V. Michalaukas, Vilnius: VISI, 1978.
- SŽD – *Statyba II. Žemės darbai*, aut. J. Šimoliūnas, Kaunas: Spindulys, 1939.
- ŠVOK – *Šildymas, vėdinimas, oro kondicionavimas: teorija ir praktika*, aut. J. Čiuprinskienė, K. Čiuprinskas, V. Motuzienė, Vilnius: Super namai, 2019.

LITERATŪRA

- Ambrasas Saulius 1995: Lietuvių kalbos kuopinių ir vardažodinių vietų pavadinimų darybos raida. – *Lietuvių kalbotyros klausimai: gramatika ir leksikologija* 33, 180–200.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrasas, 4-as patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Drotvinas Vincentas 1963: Lietuvių literatūrinės kalbos sudurtinių būdvardžių struktūriniai-semantiniai tipai (remiantis XVI–XVIII a. raštų medžiaga). – *Kalbotyra* 6, 75–97.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1966]: Sudėtiniai terminai su žodžiu *mašina*. – Kazimieras Gaivenis. *Rinktiniai rašai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 505–506.
- Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Vilnius: Šviesa.
- Höfler Stefan 2020: Substantivization of adjectives. – *Indo-European linguistics* 8, 181–204.
- Keinys Stasys 2005 [1975]: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 21–77.
- Kniūkšta Pranas 1976: *Priesagos –inis būdvardžiai: daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslas.
- Kudzys Antanas 2002: Kad susikalbėtume. – *Mokslo Lietuva* 19(265). Prieiga internete: <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/2002-2004/200219/20021902.htm> [žiūrėta 2019 m. sausio–kovo mėn.].
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.
- Markevičius Aurimas 2012: Kalbos dalių paribio problemos. – *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 140–155.
- Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Umbrasas Alvydas 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais: pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Valeckienė Adelė 1957: Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių vartojimas. – *Literatūra ir kalba* 2, 161–328.
- Vaskelaitė Ramunė 2019: Įvardžiutiniai dalyviai su priklausomais žodžiais: kodifikuotoji norma ir jos neaiškumai, – *Bendrinė kalba* 92. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:j.04~2019~1583831591243/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

SUBSTANTIVISATION AND NOUNNESS IN ARCHITECTURAL AND CONSTRUCTION TERMINOLOGY

Summary

Substantivisation is an old yet ongoing linguistic phenomenon that encompasses both general language words and terminology. This article explores substantivisation and nounness issues based on architectural and construction terminology, drawing from dictionaries of architectural and construction terms and other scientific and educational literature. The research material was mainly collected from sources dating from the late twentieth century to the twenty-first century, resulting in 165 terms compiled from a total of 21 sources. While various parts of speech tend to undergo substantivisation in everyday language, empirical evidence shows that in architectural and

construction terminology, adjectives are most frequently nominalized or used in a noun-like way, while participles are less common. Substantivization is both an ongoing process in terms of time, related to morphological and syntactic term formation, and an action performed from an external source, linked to morphological term formation according to formation types and term creation by examples. During substantivization, the meaning of the adjective or participle becomes more specific and concrete, encompassing the meaning of a noun. Thus, such a term denotes the entire reality and its characteristic feature, which means it has a significant semantic load. Grammatical features often change due to substantivization, including phonetic characteristics.

It was found that there are three cases of substantivization in architecture and construction terminology, namely, adjectives with the suffixes *-inis*, *-inė*, definite adjectives and adjectival participles, and compound adjectives. Most derivatives with adjectival suffixes *-inis*, *-inė* in architecture and construction terms refer to places (buildings and other structures related to human activity) or structural components of a building. Nominalized definite adjectives and participles are also typically used as place names, albeit less commonly used for materials and structural components. Compound adjectives undergoing substantivization encompass the names of places, machinery, tools, and materials. According to the formation type that has developed due to substantivization, terms are usually in the first degree of nounness (in terms of the nounness degrees sequence by P. Kniūkšta), and as the process of secondary element nominalization progresses, they reach the second degree of nounness. When an adjective or participle takes on the meaning of a two-word term, expressed by a noun, the primary element may be omitted, and the secondary element becomes the name of the entire entity. However, as science develops and more complex compound terms emerge, where the attribute of the primary element is the same adjective or participle, parts of speech used in a noun-like way may lead to ambiguities. In such cases, de-substantivization is expected. This phenomenon has been observed in the group of compound adjectives that have undergone substantivization in architecture and construction terminology.

Gauta 2023-10-06

Lina Rutkienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas lina.rutkiene@lki.lt